

Формування лінгвокультурної компетенції студентів як складової міжкультурної комунікації

А. В. Шелякіна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: chemshell@ipnet.kiev.ua

Paper received 03.07.17; Accepted for publication 15.07.17.

Анотація. Стаття висвітлює практичні шляхи формування лінгвокультурної компетенції студентів, послугуючись досвідом викладання англійської мови у вищому навчальному закладі. На прикладах різноманітних видів навчально-педагогічної діяльності проаналізовано основні умови формування лінгвокультурної компетенції і проблеми лінгвокультурологічного характеру, які можуть виникати під час міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лінгвокультурна компетенція, ініціативна культура, комунікативні бар'єри, комунікативні навички, соціокультурні знання тощо.

Вступ. Постійне зростання міжкультурної взаємодії на світовому рівні, інтеграція України до європейського та світового освітнього простору, розуміння кожної окремої людини як учасника світового співіснування актуалізує один із ключових факторів ефективної міжкультурної комунікації – лінгвокультурну компетенцію комунікантів – і вимагає від вищої школи підготовки висококваліфікованих спеціалістів із вільним володінням іноземною мовою. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року розроблено основні шляхи забезпечення вище зазначеної потреби шляхом застосування компетентнісного підходу у навчанні, «...переорієнтації провідної освітньої парадигми з переважною трансляцією знань на створення умов для опанування комплексом ключових, загальногалузевих та предметних компетенцій» [7, с. 26]. За таких умов вивчення іноземної мови, спираючись виключно на структурно-семантичний підхід, не є достатнім. Тому останнім часом в багатьох мовознавчих працях принцип пізнання мови у тісному зв'язку з існуванням людини є пріоритетним і передбачає залучення національно-культурного компоненту у викладанні мови як одного з найважливіших шляхів трансляції національної культури та формування особистості.

Короткий огляд публікацій. Актуальність зазначеної проблеми підтверджується багаточисельними науковими розвідками. Серед них особливо помітними є наукові доробки Н. І. Андрейчик [1], Ф. С. Бацевича [2], Л. І. Коваленко [3], Т. В. Колбіної [4], П. І. Осипова [5], Н. В. Паперної [6], Н. С. Побірченко [7], Б. В. Слющинського [8], В. П. Фурманової [9], Н. Б. Шевченко [3] та ін.

Метою даної статті є відійти від загальнотеоретичних положень щодо заявленої проблеми, узагальнити наші попередні лінгвістичні розвідки з теми і проаналізувати практичні шляхи формування лінгвокультурної компетенції як складової міжкультурної комунікації, послугуючись досвідом викладання англійської мови у вищому навчальному закладі.

Результати та їх обговорення. Процес міжкультурного спілкування (міжкультурної комунікації) є предметом дослідження низки наук, як от лінгвістика, філософія, культурологія, соціологія, психологія, а отже і поняття «міжкультурна комунікація» має, відповідно, певну кількість визначень. Так, згідно визначення Ф. С. Бацевича, «міжкультурна комунікація – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп

людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило послугуються різними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [2]. Т. В. Колбіна пропонує розглядати міжкультурну комунікацію як «одну з форм соціальної комунікації, специфіка якої полягає в тому, що вона відбувається в міжкультурному контексті» [4]. Б. В. Слющинський вбачає в міжкультурній комунікації «... трансляцію культурних цінностей через безпосереднє спілкування людей» [8]. Н. Паперна та В. Фурманова наголошують на 1) діалозі культур, де міжкультурна взаємодія може бути інтерпретована як процес трансляції культури, національно-культурних традицій в аспекті засвоєння відповідної інформації на рівні суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин; 2) інтеракції, тобто міжкультурної взаємодії, в якій комуніканти є представниками різних лінгвістичних комунікативних об'єктів [6; 9].

Під яким би кутом не розглядали це поняття, очевидним є той факт, що воно містить дві ключові складові – комунікація і культура. Формування вторинної мовної особистості в результаті вивчення іншої мови тісно пов'язане із засвоєнням чужої культури. Тому процес спілкування, що відбувається між мовними особистостями, які належать до різних лінгвокультурних спільнот, може призвести до певних проблем лінгвокультурологічного характеру, які є результатом розбіжностей між культурою «вихідної мови» і «цільової мови». Досліджуючи зіткнення культур в процесі міжкультурної комунікації з позиції лінгвістики й дидактики, П. І. Осипов, зокрема, зазначає, що ці розбіжності зумовлюють: 1) «різні мовні структури та різні мовні закони при контекстуально адекватних ситуаціях; 2) різні норми вживання, такі як, наприклад, фразеологічні звороти, соціально нормовані схеми дій, використання соціолектів/діалектів; 3) різний соціокультурний контекст: системи традицій, норм, оцінок; історичні і географічні реалії, політична система, соціальний устрій, власне розуміння культури, освітніх та соціальних ідеалів, табу тощо; 4) різний рівень пізнання окремого індивідуума, його «горизонт», а саме: соціальне довкілля, життєва практика, здобуті навички, умови життя та праці, традиції, соціальний статус та ін.» [5, с. 52].

Очевидним є той факт, що ефективна міжкультурна комунікація не може з'явитись сама по собі, її треба

навчатись цілеспрямовано й послідовно. А вся методична, навчальна і виховна робота викладача має становити певну систему заходів, спланованих на весь період навчання і спрямованих на подолання й усунення комунікативних перешкод шляхом формування в студентів лінгвокультурної компетенції.

«Компетенція лінгвокультурна – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації; знання базових елементів культури (національних звичаїв, традицій, реалій тощо) країни, мовою котрої здійснюється комунікація; здатність мовця виявляти у мові країнознавчу інформацію і користуватись нею з метою досягнення запланованої комунікативної мети; уміння здійснювати міжкультурну комунікацію, яке передбачає знання лексичних одиниць з національно-культурним (етнокультурним) компонентом семантики і навички адекватного їх уживання в ситуаціях міжкультурного спілкування, а також уміння використовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування» [2]. З даного визначення випливає, що учасники міжкультурної комунікації мають бути обізнаними в тому, *що, кому, коли і як* сказати і зробити в певній ситуації спілкування. Як слушно зазначає Н. І. Андрейчик, для успішної реалізації цих установок їм необхідні соціокультурні знання, володіння іноземною мовою (мовна компетенція), комунікативні навички та психологічні вміння [1, с. 379].

Соціокультурні знання («*що*») формуються в результаті соціального й особистого досвіду мовця, вони є так званими фоновими знаннями про навколишній світ. Їхня відсутність або нестача призводять до комунікативних невдач, які найчастіше виникають у поведінковій сфері й стосуються невербальних засобів комунікації, звичаїв та традицій (наприклад, звичаї стосовно форм привітання, звертання, відстані між співрозмовниками, початку розмови, контакту очима тощо).

Комунікативні навички («*коли*» й «*кому*») пов'язані із здатністю комунікантів організувати мовленнєву поведінку відповідно до задуму, головного наміру шляхом добору мовних ресурсів та їх адаптації до умов комунікації. В цьому випадку йдеться про застосування тактико-стратегічного потенціалу і розуміння мовлення як упорядкованого явища, яке ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій.

Володіння іноземною мовою (граматична і лексична компетенція) («*як*») є найважливішою умовою формування компетенції лінгвокультурної, оскільки відбувається опанування коду мови на певному етапі навчання, структурування і погодження граматично коректних висловлювань мовою, що вивчається, відповідно до комунікативно-прагматичних цілей спілкування.

Психологічні вміння (теж «*як*») реалізуються в здатності мовця вступати в психологічні контакти під час комунікації, сприяти кооперації, згоді, взаєморозумінню, створенню сприятливої атмосфери спілкування.

Нині формування лінгвокультурної компетенції в студентів вищих навчальних закладів України забезпечується низкою навчальних дисциплін (практичний курс іноземної мови, країнознавство, лінгвокраїнознавство, теорія й практика перекладу тощо в залежності від фахової підготовки), науково-дослідною, а також позааудиторною роботою факультетів і кафедр. На

особливу увагу заслуговує лекційно-практичний курс «Лінгвокраїнознавство», який в більшості своїй носить прикладний характер і є цінним джерелом інформації, що відображає взаємодію мови й культури. Освітня цінність цього розділу лінгвістики полягає в тому, що він ґрунтується на міждисциплінарному підході, тим самим сприяючи поглибленню загальної ерудиції студентів і маючи на меті таке: 1) забезпечення комунікативної і лінгвокультурної компетенції у міжкультурній комунікації; 2) вивчення реалій у нерозривному зв'язку з отриманням студентами екстралінгвістичних, або фонових знань з різних аспектів життя країни-носія мови; 3) формування у студентів уміння аналізувати й розпізнавати культурно-специфічну лексику як у письмових текстах, так і в усній мові, й уміння пояснити чи прокоментувати її; 4) формування навичок перекладу культурно-специфічної лексики; 5) розвиток навичок підготовки публічних виступів на теми, передбачені програмою [3, с. 46].

Крім того, дослідження іноземної культури відбувається шляхом порівняння наявних знань студентів з щойно отриманими, а також із знаннями про свою рідну країну в процесі вивчення мовних одиниць, що характеризуються яскраво вираженою національно – культурною семантикою і відображають культурні особливості народу – носія мови. До складу таких лексичних одиниць, відносяться: 1) реалії – визначення предметів чи явищ, характерних для однієї культури та відсутніх в іншій; 2) конотативна лексика, тобто слова, що співпадають в основному значенні, але відрізняються культурно – історичними асоціаціями; 3) фонові лексика, що означає предмети та явища, які мають аналоги в культурі, що вивчається, але відрізняються національними особливостями функціонування, форми, призначення предметів та ін.

Важливою виховною функцією цієї навчальної дисципліни є те, що вона сприяє формуванню внутрішнього світу студента шляхом вивчення й аналізу досвіду іншого народу. Наприклад, курс «Лінгвокраїнознавство англійської мови (США)» сприяє критичному сприйманню американського способу життя та його виховних ідеалів. Вивчення таких тем як «Державний устрій США. Американізм, що пов'язані з політичною системою та державним устроєм США», «Основні відомості про географію та населення США», «Основні історичні події та історичні американізм, пов'язані з ними», «Регіональна різноманітність США. Мовні реалії, що відображають особливості суспільно-політичного, економічного та культурного аспектів життя регіонів», «Американські свята», «Видатні люди минулого та сьогодення», «Засоби масової інформації» та ін. є важливим пізнавальним досвідом для громадян інших країн, зокрема України, який відіграє чималу роль у формуванні цінностей, власної громадянської позиції української молоді.

Невід'ємною частиною процесу формування лінгвокультурної компетенції в студентів є й науково-дослідна робота, яка проводиться під керівництвом викладачів, і містить у собі участь у науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових читаннях тощо. Сам процес добору матеріалу лінгвокультурологічного характеру, підготовки доповідей та написання статей можна розглядати як акт міжкульту-

рної комунікації, який сприяє глибшому зануренню студентів у іншомовне середовище, і призводить до засвоєння культурологічних знань, формування здатності сприймати ментальність носіїв іншої мови.

Ще однією важливою складовою процесу формування лінгвокультурної компетенції є позааудиторна робота, заходи якої носять не стільки розважальний, скільки освітній та виховний характер. Освітня складова полягає в тому, що таким заходам передують навчальна робота, в ході якої студенти вивчають необхідну лексику, відомості про культуру, історію та географію країни, мова якої вивчається.

В Інституті філології КНУ ім. Тараса Шевченка працюють мовні центри, які шляхом впровадження різноманітних позааудиторних заходів усувають розрив між теоретичним матеріалом та його практичним застосуванням. Мовні центри є однією з ключових засад формування лінгвокультурної компетенції в студентів, інтегруючи соціокультурні знання, які реалізуються в практичних навичках комунікативної поведінки.

Наприклад, Центр англійської мови та інформації (ЦАМІ) регулярно проводить зустрічі з носіями англійської мови (письменниками, викладачами, студентами) та семінари, присвячені різним аспектам вивчення іноземної мови. В умовах відсутності мовного оточення подібні заходи є значним досвідом на шляху її вдосконалення, оскільки вони сприяють створенню реальної атмосфери іншомовного спілкування. І ЦАМІ надає широкі можливості для цього. Так, наприклад, протягом 2016–2017 років за підтримки Посольства США в Україні в Центрі відбулися щорічні засідання «Клубу вивчення американської культури» («American Studies Club») на такі теми: «Штат Нью Джерсі», «Автомобілі та автомобілебудування в США», «Корінні американці та права людини», «Олімпійські ігри в культурі США», «Національні парки США», «Бейсбол – улюблена спортивна гра американців», «Американська студія звукозапису «Мотаун», «Типові історії іммігрантів», «Президентські вибори 2016 в США», «Американська література ХХ століття», «Освоєння космосу» та ін.

Цікавим і сучасним видом роботи є проведення відеоконференцій. Наприклад, на базі Центру відбулася відеоконференція між студентами, аспірантами та викладачами Інституту журналістики КНУ імені Тара-

са Шевченка та викладачами коледжу округу Бівер, Пенсильванія, США. Відеоконференція була частиною партнерського проекту Коледжу (Community College of Beaver County) і Центру російських і східноєвропейських досліджень Піттсбурзького університету. Метою проекту було ознайомити американських викладачів і студентів з історією і культурою східноєвропейських країн, зокрема Україною.

Очевидно, що подібні заходи сприяють готовності студентів до міжкультурного спілкування, вдосконалюють навички спонтанного мовлення, мають пізнавальну цінність, задовольняють інформаційну потребу, стимулюють навчальну діяльність, сприяють розширенню світогляду, ідентифікації та самоідентифікації в загальному культурному просторі, а також формуванню правильних національних стереотипів (відносно стійких уявлень про моральні, розумові, фізичні якості, що притаманні представникам певної етнічної спільноти), оскільки в умовах дефіциту інформації виникає загроза неадекватної оцінки подій, виникнення хибних уявлень.

Висновки. Отже, процес формування лінгвокультурної компетенції як складової міжкультурної комунікації, на наш погляд, має відбуватись системно у трьох основних напрямках: 1) навчальна робота; 2) науково-дослідна робота; 3) позааудиторна робота. Відповідно, цей процес є не лише теоретичним (суто академічне вивчення іншомовної культури), а й практичним, тобто містить комплекс лінгвометодичних заходів і реалізується в реальних ситуаціях спілкування іноземною мовою з її носіями з метою розвитку в студентів інтерактивних навичок і комунікативних стратегій, які передбачають такі вміння: впевнено брати участь у бесіді та формальній дискусії, інтерв'ю на різні теми та вільно і спонтанно спілкуватись з носіями мови; висловлювати власні погляди на теми обговорення, відстоювати та аргументувати власну думку, висувати гіпотези та реагувати на думку співрозмовника; вільно використовувати іноземну мову в міжособистісному спілкуванні; адекватно передавати й узагальнювати інформацію.

В подальшому дослідження лінгвокультурної компетенції можна продовжити в напрямі аналізу засобів її формування як складової фахової підготовки студентів немовних факультетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчик Н. И. Формирование лингвокультурной компетентности как фактор овладения языковой культурой [Текст] / Н. И. Андрейчик // Универсальное и национальное в культуре: сб. науч. ст. – Минск : БГУ, 2012. – С.375-382.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф. С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с. – Режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>
3. Коваленко Л.І., Шевченко Н.Б. Роль та місце курсу «Лінгвокраїнознавство» в підготовці фахівців з іноземних мов [Текст] / Л.І. Коваленко, Н.Б. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. – 2006. – Вип. 40. – С. 46–48.
4. Колбіна Т. В. Сутність міжкультурної комунікації як особливої форми соціальної взаємодії представників різних культур [Електронний ресурс] / Т. В. Колбіна // Вісник ХДАК. – 2010. – Вип.31. – Режим доступу:<http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v31/31-2-05.pdf>
5. Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / П. І. Осипов// Міжнародне співробітництво та університетська освіта. – Миколаїв, 2000. – С. 48 – 54. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zb>
6. Паперная Н. В. Формирование готовности будущего учителя к межкультурной коммуникации [Текст] / Н. В. Паперная: дис...канд. пед. наук: 13.00.01. – 2002. – 215 с.
7. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект [Текст] / Н. С.Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – № 3 (152). – 2012. – С. 24 – 31.
8. Слющинський Б. В. Міжетнічні культурні комунікації як фактор побудови громадянського суспільства в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Б. В. Слющинський. – Режим доступу: www.edportal.org.ua/books/Conference_2005/Slyushchiskiy
9. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам [Текст] / В.П.Фурманова. – М., 1995. –189с.

REFERENCES

1. Andreychik N.I. Cultural competence as a means of mastering linguistic culture [Text] / N.I. Andreychik // Universal and National in Culture : coll. science articles. – Mynsk, 2012. – P. 375-382.
2. Batsevich F. S. Dictionary of cross-cultural communication terms [Electronic resource] / F. S. Batsevich. – K.: Dovira, 2007. – 205 p.– Access Path: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>
3. Kovalenko L. I., Shevchenko N. B. The role of linguistic and cultural studies in training specialists in foreign languages [Text] / L. I. Kovalenko, N. B. Shevchenko // Kyiv National Taras Shevchenko University. – 2006. – № 40. – P. 46–48.
4. Kolbina T. V. Cross-cultural communication as a specific form of social interaction between the representatives of different cultures [Electronic resource] / T. V. Kolbina. – Kharkiv. – 2010. – № 31. – Access Path:<http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v31/31-2-05.pdf>
5. Osipov P. I. Cross-cultural communication: problems and prospects [Electronic resource] / P. I. Osipov // International Collaboration and Higher Education. – Mikholaiv, 2000. – P. 48 – 54. – Access Path: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zb>
6. Paperna N. V. Future teachers and formation of their abilities of cross-cultural communication [Text] / N. V. Paperna: dissertation of PhD in pedagogy: 13.00.01. – 2002. – 215 p.
7. Pobirchenko N. S. Competent approach in high school: theoretical aspect [Text] // N. S. Pobirchenko // Education and Pedagogy. – № 3 (152). – 2012. – P. 24 – 31.
8. Slyushchiskiy B. V. Interethnic communication as a means of civic society construction in modern Ukraine [Electronic resource] / B. V. Slyushchiskiy. – Access Path: www.edportal.org.ua/books/Conference_2005/Slyushchiskiy
9. Furmanova V. P. Cross-cultural communication and culture studies in theory and practice of studying a foreign language [Text] / V. P. Furmanova. – M., 1995. – 189 p.

Formation of linguistic and cultural competence of students as a component of cross-cultural communication

A. V. Sheliakina

Abstract. The article illustrates some practical means of formation of linguistic and cultural competence as a component of cross-cultural communication taking into account the experience of working in a higher education institution. The main terms of formation of cross-cultural communication as well as some linguo-cultural problems that could take place in the process are analysed in the article.

Keywords: *cross-cultural communication, linguistic and cultural competence, communicative barriers, communicative skills, sociocultural knowledge, etc.*

Формирование лингвокультурной компетенции студентов как составляющей межкультурной коммуникации

A. V. Sheliakina

Аннотация. В статье продемонстрированы практические способы формирования лингвокультурной компетенции студентов в условиях высшего учебного заведения. На примерах различных видов учебно-педагогической деятельности проанализированы основные условия формирования лингвокультурной компетенции и проблемы лингвокультурологического характера, которые могут возникать во время межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, лингвокультурная компетенция, коммуникативные барьеры, коммуникативные навыки, социокультурные знания и др.*